

İNÖNÜ MAĞARASI KALKOLİTİK ÇAĞ ÇAN GÖVDELİ ÇANAKLARI ÜZERİNE GÖZLEMLER*

Burak KADER** , Hamza EKMEK***

Özet

Zonguldak ili, Ereğli ilçesi sınırları içinde yer alan İnönü Mağarası'nda 2017 yılından itibaren yapılan kazılarda, bölgenin hakkında çok az şey bilinen dip tarihi hakkında önemli verilere ulaşılmıştır. Mağarada yapılan kazılarda tespit edilen Kalkolitik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar uzanan yerleşim evreleri Zonguldak'ın oldukça zengin ve özgün bir içeriğe sahip olan uzunca bir geçmişine ait kanıtlar sunmuştur. Mağaranın ilk sakinlerine ait olan V. tabaka bulguları, günümüzden yaklaşık 6300 yıl önce mağaranın ilk kez iskân edildiğini göstermiştir. Bu tabakada bulunan süs eşyaları, mağara sakinlerinin Balkan kültürleri ile yakın ilişkiler içerisinde olduklarının izlerini ortaya koymuştur. Ancak çanak çömleklerin analogik değerlendirmesi kap üretiminde ve form çeşitliliğinde yerel unsurların ön planda olduğunu göstermiştir. Bu çalışma kapsamında incelenen çan gövdeli çanaklar bölgeler arası ilişkilere ışık tutabilecek az sayıda kap formlarından biridir. Balkanlarda, Kıyı Ege ve Adalar'da Kalkolitik Çağ yerleşimlerinden bildiğimiz çan gövdeli çanaklardan bazılarının üzerinde yine dönemin modasına uygun olarak mat beyaz boya bezeme unsurları göze çarpmaktadır. Bu çalışmada söz konusu formun genel özellikleri, bölgeler arası ilişkiler açısından önemi ve mat boya bezemeli örneklerle ilişkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnönü Mağarası, Kalkolitik çağ, Çan gövdeli çanak, Mat beyaz boya bezeme

OBSERVATIONS ON İNÖNÜ CAVE CHALCOLITHIC AGE BELL-SHAPED BOWLS

Abstract

In the excavations carried out since 2017 in İnönü Cave, located within the borders of Ereğli district of Zonguldak province, important information has been obtained about the deep history of the region, about which very little is known. The settlement phases from the Chalcolithic Age to the Middle Ages, identified in the excavations carried out in the cave, provided information about the long history of Zonguldak, which has a very rich and original content. The findings of the first inhabitants of the cave, level V, showed that the cave was first inhabited approximately 6300 years ago. The ornaments found in this level revealed traces of the cave inhabitants having close relations with the Balkan cultures. However, the analogical evaluation of the pottery showed that local elements were at the forefront in the production of vessels and the variety of forms. The bell-bodied bowls examined within the scope of this study are one of the few vessel forms that can shed light on interregional relations. Some of the bell-bodied bowls we know from the Chalcolithic Age settlements in the Balkans, the Coastal Aegean and the Islands are decorated with matt white paint elements in accordance with the fashion of the period. In this study, the general characteristics of the form in question, its importance in terms of interregional relation, and its relation with examples of matt paint decoration will be explained.

Keywords: İnönü Cave, Chalcolithic age, Bell-shaped bowl, Matt white paint decoration

* Bu çalışma Burak Kader'in İnönü Mağarası'nın Son Kalkolitik Çağ Çömlekleri isimli Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

** Bağımsız Araştırmacı, burakkader.ark@gmail.com ORCID: 0000-0003-0493-4073

*** Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, hamzaekmen@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3452-2494

Extended Summary

The surveys of Heracleia Pontica and its region, conducted in 2016 by the Department of Archaeology of Zonguldak-Bülent Ecevit University in the Ereğli district of Zonguldak province, revealed that the region has a rich and unique content in terms of prehistoric cultures. İnönü Cave, located within the borders of Karadeniz Ereğli District, was identified and analyzed during the survey and was an important settlement for understanding the early cultures of the region. The excavations started in İnönü Cave in 2017 and have been ongoing since 2024. The excavations at İnönü Cave not only provide exciting data on the early cultures of the Western Black Sea Region but also shed light on many unanswered questions about the Anatolian, Thracian and Balkan regions and their cultures of these periods.

One of the most important results of the excavations at İnönü Cave is that Level V of this settlement is the oldest settlement currently known from the Western Black Sea coast. In this context, a comprehensive analysis of the finds belonging to this level is of great importance for understanding the early periods of both the Western Black Sea coast and the surrounding regions. The pottery assemblages and small finds from Level V in this study show that this little-known region of Anatolia was in a period of strong cultural development and interregional relations in the last quarter of the 5th millennium BC.

Level V of İnönü Cave could only be investigated in very limited areas. The inhabitants of this level roughly leveled the sloping, indented and protruding floor of the cave with a gray pebble and clay fill material. The only architectural findings in Level V are the floor remains exposed in an indeterminate order. Numerous ornaments, idols and stone tools indicating interregional relations were recovered from Level V. In addition to the small finds recovered in Level V, pottery also provided important data.

The original and high quality of the pottery from Level V of İnönü Cave is also quite remarkable. The potsherds are classified according to their slip colors and divided into eight groups in total. All of the potsherds are handmade, and their paste contents are of a certain standard. The bell-shaped bowls, which are very rare in the repertoire of Level V vessels from İnönü Cave, are the most clearly indicative of inter-regional interaction. These bowls, which are quite small, are found in settlements in Western Anatolia, the Aegean Islands and the Balkans. Matte white paint decoration is observed on the bell-shaped bowls from İnönü Cave. This decoration group is widespread in certain regions in Anatolia. In this context, the bell-shaped bowls have made important contributions to the determination of the cultural interaction regions of Level V of İnönü Cave. The bell-shaped bowls from Level V of İnönü Cave are analyzed and evaluated comprehensively in this study.

Giriş

İnönü Mağarası'nın içinde bulunduğu Batı Karadeniz Bölgesi'nin merkezinde yer alan ve tipik bir Karadeniz kıyı kenti olan Zonguldak ilinde yapılan az sayıda arkeolojik araştırma, bölgenin protohistorik dönem kültürlerini tanımamız açısından önemli ipuçları sunmuştur. Bu araştırmaların başında Yassıkaya Mağarası kazısı gelmektedir.¹ 2000 yılında gerçekleştirilen ve tek sezon sürdürülen bu çalışma sonrasında, 2004-2008 yılları arasında Güngör Karauğuz tara-

findan Devrek ve Çaycuma ilçelerini kapsayan yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir.² 2016-17 yıllarında ise, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü tarafından Zonguldak ili, Ereğli ilçesinde sistemli yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir.³ Bu çalışma sırasında ziyaret edilen İnönü Mağarası'nın bölgenin erken dönem kültürlerinin anlaşılması açısından anahtar bir yerleşim olabileceği düşünülmüştür. Mağarada 2017 yılında başlayan ve devam etmekte olan kazılarda yaklaşık 1,20- 1,40 m kalınlığındaki

1 Turan Efe, "Yassıkaya, an Early Bronze Age Site near Heraclea Pontica (Kdz Ereğli) on the Black Sea Coast", *Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit. Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavůková*, (ed.) B. Hänsel and E. Studenková (Berlin: Internationale Archäologie, Studia honoraria Bd. 21, 2004), 27-37.

2 Güngör Karauğuz, "2004-2008 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması Işığında Zonguldak Bölgesi'nin Eskiçağ Tarihi Kronolojisi Üzerine Kısa Bir Not", *İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri*, (ed.) A. Efiloğlu, N. Hatunoğlu, H. Özer, T. Gürdal ve H. Sankır, 16-18 Ekim 2014 (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2016), 22.

3 F. Gülden Ekmen - Hamza Ekmen, "Karadeniz Ereğli (Heracleia Pontica) ve Çevresinin MÖ 5000-1000 Yıllarına Dair Yeni Veriler", *Anadolu Coğrafyasında Görülen Arkeolojik, Sanatsal ve Kültürel Faaliyetler*, (ed.) U. Elyiğit (İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021), 64-108.

dolgu içinde 5 kültür katı olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu dolgu, MÖ. 5. Bin yılın son çeyreğinden başlayarak, aralıklarla MS. 10-12. yüzyıla kadar uzanan bir yerleşimin izlerini taşımaktadır.

Kültürel sıradüzen içinde, en eski tabakayı temsil eden V. tabaka, Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir. Bu tabakada ele geçen sınırlı form ve hamur özelliklerine sahip çanak çömlekler genellikle yerel özellikler göstermektedir. Söz konusu çanak çömlek formları içinde yer alan çan biçimli çanaklar, İnönü Mağarası Kalkolitik Çağ çanak çömleğinin en karakteristik formları arasındadır ve bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

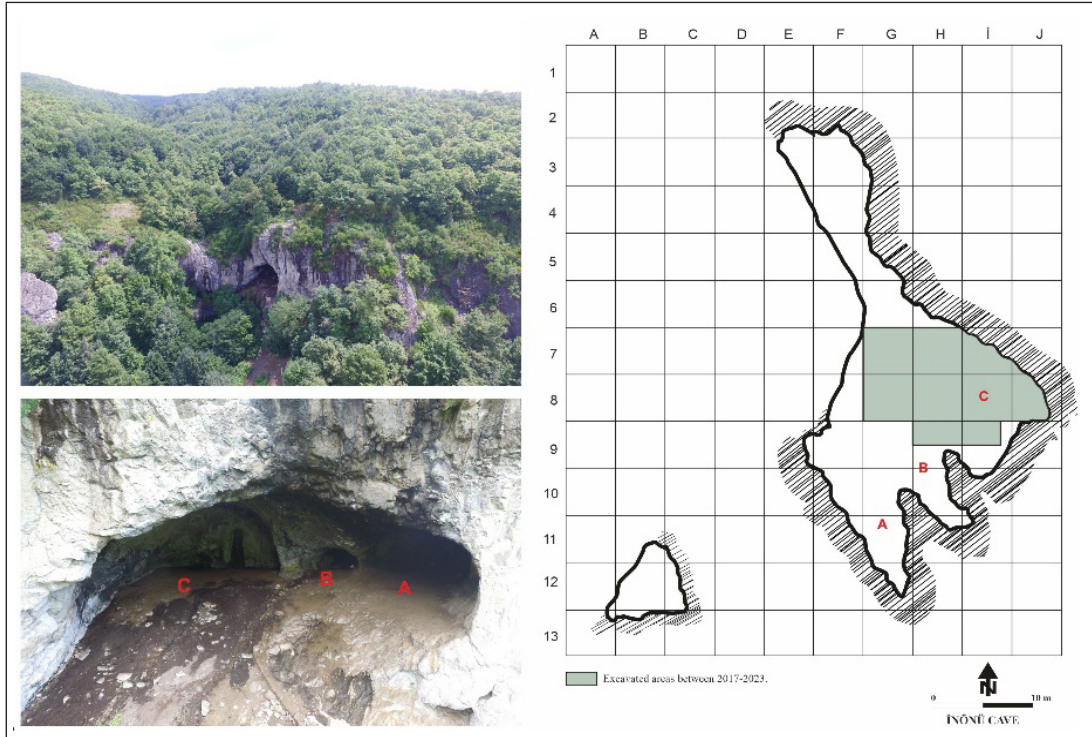
1. İnönü Mağarası

Zonguldak ili, Ereğli ilçesi, Alacabük köyü sınırları içerisinde yer alan İnönü Mağarası, bölgenin

önemli akarsularından olan Gülüç Çayı'nın içinden aktığı havzaya yakın bir konumda yer almaktadır. Gülüç Çayı ve kollarının oluşturduğu vadiler, mağara sakinlerinin kıyı ve iç kesimler arasındaki bağlantı ve ulaşımını kolaylaştırmış olmalıdır.⁴ Söz konusu akarsu vadileri aynı zamanda tarımsal ve hayvansal faaliyetler için de önemli imkânlar sunmaktadır.⁵

Mağara, deniz seviyesinden yaklaşık 235 m yükseklikte olup geniş ağzı batıya bakmaktadır. İç kısımdaki genişliği yaklaşık 25 m'yi bulan, mağaranın tavan yüksekliği ise yer yer 10 m'ye ulaşmaktadır.⁶ Oldukça geniş ve ferah olan mağaranın içinde kaynak sularının bulunması da mağara içerisindeki yaşamı elverişli hâle getirmiştir. Mağara, üç gözden oluşmaktadır. Bu gözler; A, B ve C olarak adlandırılmıştır. Kazılar C gözünde sürdürülmektedir (Resim 1).

Resim 1: İnönü Mağarası, batıdan görünümü, planı ve kazı alanları.

4 Hamza Ekmen, "İnönü Mağarası'nda Bulunan Erken Tunç Çağı'na Ait Sütten İkincil Ürün Üretiminde Kullanılan Bir Çömlek Üzerine Gözlemler". *Metallurgica Anatolica, Festschrift für Ünsal Yalçın anlässlich seines 65. Geburtstags*. (ed.) H. G. Yalçın, & O. Stegemeier (İstanbul: Ege Yayınları, 2020), 77-84.

5 Hamza Ekmen vd., "A New Prehistoric Settlement near Heraclea Pontica on the Western Black Sea Coast, İnönü Cave", *Arkeoloji Dergisi*, XXVI (2021), 21.

6 Ünsal Yalçın - F. Gülden Ekmen - Hamza Ekmen, "Chalcolithic Age gold beads from İnönü Cave Zonguldak", *Anatolica*, XLVII (2021), 279.

Mağaranın çeşitli yerlerinden alınan kayaç örneklerinin analiz edilmesi sonucunda mağaranın volkanik oluşumlarla meydana geldiği tespit edilmiştir.⁷ Oluşum sürecinde, ilk olarak lav akıntıları kapalı bir alanda birikmiştir. Bu alanda soğuyan lav, kalın bir kabuk oluşturmuştur. Kabuk içerisinde mevcut lav hâlâ sıcak durumdayken oluşan kalın kabuğun bir bölümünün kırılması sonucunda oda içerisindeki lavların boşalması, mağara oyuğunun oluşmasını sağlamıştır. Mağara daha sonra Kuzey Anadolu Fayı'nın tektonik etkisiyle Geç Miyosen'den Holosen'e kadar olan süreç içerisinde günümüzdeki görünümünü kazanmıştır.⁸

İnönü Mağarası'ndaki kültür dolgusu, C gözü ve B gözünün bir kısmına kadar uzanmaktadır. Bu alanda toplam yedi açmada kazılar yürütülmüştür. Dört açmada anakayaya ulaşılmıştır. C14 analizleri ile desteklenen tabakalanması şu şekildedir: I. tabaka Orta Çağ, II. tabaka Erken Demir Çağı, III. tabaka Geç Tunç Çağı, IV. tabaka Erken Tunç Çağı ve V. tabaka Kalkolitik Çağ'dır (Tablo 1).⁹

Tablo 1: İnönü Mağarası'nın tabakalanması.

Tabaka	Dönem	Yaklaşık Tarihler
I	Orta Çağ	MS 1000-1200
II	Erken Demir Çağı	MÖ 1200-980
III	Geç Tunç Çağı	MÖ 1350-1200
IV	Erken Tunç Çağı	MÖ 2350-2100
V	Kalkolitik Çağ	MÖ 4300-3950

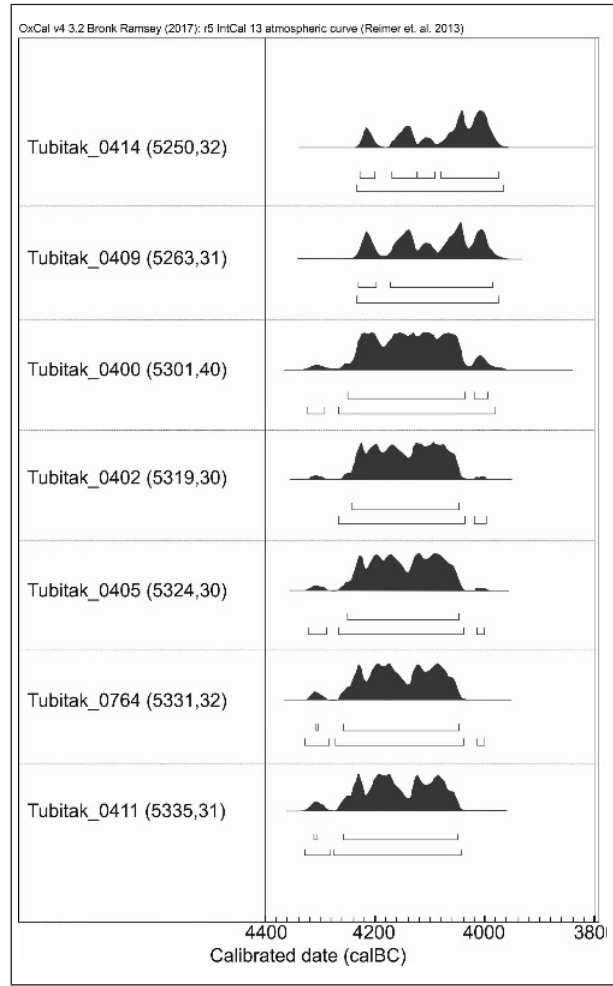
Kalibre edilmiş radyokarbon analiz sonuçları ise analogik değerlendirmelerle elde edilen geniş aralıklı tarihleri, daha dar aralıklara oturtmuş ve iki farklı yöntemle elde edilen tarihlerin doğru bir noktada buluşmasını sağlamıştır.¹⁰

2. V. Tabaka: Kalkolitik Çağ

Kalkolitik Çağ'a tarihlenen V. tabaka, mağaranın en erken yerleşimi olup sınırlı alanlarda araştırıl-

mıştır.¹¹ Bu tabaka yerleşimcileri; mağaranın eğimli, girintili ve çıkıntılı zeminini gri çakıllı ve killi bir dolgu malzemesi ile kabaca düzeltmişlerdir. V. tabakada tespit edilen sınırlı mimari bulgu, mağaranın doğusunda parçalar hâlinde bulunan taban kalıntılarıdır. Tabakanın farklı yerlerinden alınan örneklerin C14 analiz sonuçları (Resim 2) mağaranın ilk sakinlerinin Kal. MÖ. 4260-3976 yılları aralığında mağarayı iskân ettiğini göstermektedir.¹²

Resim 2: İnönü Mağarası'nın V. tabakasına ait C14 analizlerinin sonuçları¹³.

7 Ekmen vd., "A New Prehistoric Settlement", 27. ; Ekmen, "İnönü Mağarası'nda Bulunan", 78.

8 Ekmen vd., "A New Prehistoric Settlement", 26.

9 F. Gül den Ekmen vd., "Hititlerin Batı Karadeniz Bölgesinde Yaşayan Komşuları Hakkında Yeni Bulgular", *Archivum Anatolicum*, 15/1 (2021), 64.

10 Hamza Ekmen, "İnönü Mağarası Erken Tunç Çağı Çanak Çömleği", *Tüba-Ar*, 28 (2021), 84.

11 Ekmen vd., "A New Prehistoric Settlement", 30.

12 F. Gül den Ekmen, "İnönü Mağarası Kazıları Işığında Kalkolitik Çağ'da Batı Karadeniz Bölgesi", *Tüba-Ar*, 26 (2020), 50.

13 Ekmen, "İnönü Mağarası Kazıları Işığında", 51.

V. tabakaya ait küçük buluntular içinde idoller dikkat çekmektedir. İdollerin biçim özellikleri ve betimlerinde görülen bazı detaylar, tabakanın tarihlenmesine katkı sunmaktadır. Söz konusu idoller, doğal görünümünden uzak ayakta duran kadınları tasvir etmektedir.¹⁴ Kalkolitik Çağ ve sonrasında kadın tasvirlerinin detaysız, stilize bir biçimde olması yaygın bir gelenektir. İnönü Mağarası idolleri bu betimleme geleneği ile son derece uyumludur, yakın paralelleri Kuzeybatı Anadolu'da Çanakkale yakınlarındaki Gülpınar'da¹⁵, Aşağı Pınar'ın 7. tabakasında¹⁶, İkiztepe¹⁷ ve Batı Bulgaristan'da Struma Vadisi'nde yer alan Gäläbnik¹⁸

yerleşmesinde bulunmuştur. Neolitik kültürün Balkanlar'daki önemli bir yerleşimi olan Vincă'da¹⁹ bulunan idoller de İnönü Mağarası idollerini anımsatmaktadır. Bulgaristan'da yer alan Karanovo'da bulunan abartılı kalçalı idollerin göğüs ve yüz detayları İnönü Mağarası idolleri ile benzerlik göstermektedir.²⁰

V. tabakanın önemli diğer buluntuları arasında, mağaranın doğusunda dip kısımda bir çanak içerisinde (Resim 3) ele geçen 10.198 adet boncuk yer almaktadır. 27 adet altın, 1 adet elektrum, 93 adet karnel-yan (akik), 1 adet radyolarit (?) ve gerisi steatitten

Resim 3: İnönü Mağarası'nın V. tabakasında bulunan boncuklar (İnönü Mağarası Kazısı arşivi).

- 14 F. Gülden Ekmen, "Notes on the 5th Millennium BC of the Western Black Sea Region: Idols from İnönü Cave", *Metallurgica Anatolica, Festschrift für Ünsal Yalçın anlässlich seines 65. Geburtstags*. (ed.) H. Gönül Yalçın - Oliver Stegemeier (İstanbul: Ege Yayınları), 61.
- 15 Turan Takaoğlu - Abdülkadir Özdemir, "The Middle Chalcolithic period in the Troad: A new look from Gülpınar", *Communities In Transition The Circum-Aegean Area During The 5th And 4th Millennia BC*, (ed.) Søren Dietz vd. (Oxford: Oxbow Books, 2018), Fig.49.11; 487.
- 16 Mehmet Özdoğan, "Neolithic Sites in the Marmara Region Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme and Aşağı Pınar", *The Neolithic In Turkey New Excavations & New Research*, (ed.) Mehmet Özdoğan vd. (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2013), 187.
- 17 Önder Bilgi, *Anadolu'da İnsan Görüntüleri, Klasik Çağ Öncesi* (İstanbul: Aygaz Aş., 2012), 148.
- 18 J. Pavuk - M. Cochadziev, "Neolithische Tellsiedlung bei Gäläbnik in Westbulgarien", *Slovenska Archeológia*, 32 (1984), 195.
- 19 N. Tasic, "Anthropomorphic figurines from Vinča Excavations 1998-2009", *Documenta Praehistorica XXXVIII* (2011), Fig.3-10; 149-157.
- 20 Ekmen, "Notes on the 5th Millennium BC", 62-63.

yapılmış boncukların²¹ benzerleri Karadeniz'in batı kıyısında bulunan Varna I, Durankulak gibi mezarlıklarda ve Yunatsite Höyüğü'nde ele geçmiştir. Bahsedilen boncuklar, mağara sakinlerinin Balkan yerleşimleri ile kültür benzerlikleri ve etkileşimleri olduğunu göstermektedir.²²

3. İnönü Mağarası V. Tabaka (Kalkolitik Çağ) Çanak Çömlekleri

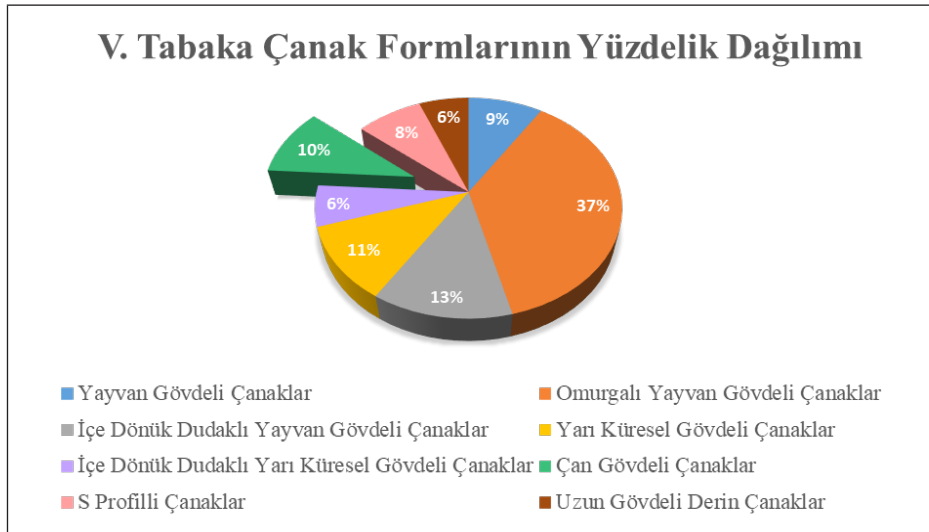
İnönü Mağarası'nın V. tabakasına ait çanak çömlekler, dış yüzey/astar renklerine göre sınıflandırılmıştır. Toplamda sekiz gruba ayrılan çanak çömlekler, kendi içlerinde açık ve açısız olarak ayrıştırılmıştır. Sekiz grup sırasıyla; siyah, koyu kahverengi, alacalı/kızıl, devetüyü, bej, açık kahverengi, içi dışı farklı ve black topped (siyah ağız kenarlı mallar) renkte astarlılardır.

V. tabakanın tüm çanak çömlekleri el yapımıdır. Çanak çömleklerin hamurları; mikalı, kum, kireç, bitkisel ve taşçık katkılıdır. Kap formları sınırlıdır ve neredeyse tamamı basit ağız kenarlıdır. Söz konusu tabakanın çanak tipolojisini yayvan gövdeli çanaklar, omurgalı yayvan gövdeli çanaklar, içe dönük dudaklı omurgalı yayvan gövdeli çanaklar, yarı küresel gövdeli çanaklar, içe dönük dudaklı yarı küresel gövdeli

çanaklar, çan gövdeli çanaklar, S profilli çanaklar ve uzun gövdeli derin çanaklar oluşturmaktadır. Tabakanın çömlekleri; boyunsuz armudi gövdeli çömlekler, boyunsuz küresel gövdeli çömlekler, kısa dar boyunlu küresel gövdeli çömlekler ve dar silindirik boyunlu küresel gövdeli çömleklerden oluşmaktadır. Dip biçimlerinde, iç bükey dipler yaygın görülür. Kulpların tamamı dikey olup bazılarının tepe kısmında hafif tümsek oluşturularak boynuz kulp görünümü kazandırılmaya çalışılmıştır. Fakat Trakya ve Marmara'da kısmen Ege Bölgesi Kalkolitik Çağ yerleşimlerinden bilinen boynuz kulpların tipik örnekleri şimdilik İnönü Mağarası'nın V. tabakasında ele geçmemiştir.

İnönü Mağarası'nın V. tabaka çanak çömleği içerisinde karakteristik bir form olan çan gövdeli çanaklar, tipolojik ve bezeme anlayışı bakımından bölgesel etkileşim alanların belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Söz konusu çanaklardan bazılarının mat beyaz boya bezemeli olması, Kalkolitik Çağ yerleşimcilerinin dönemin modasına uygun bazı kap formlarını ve bezeme biçimlerini ürettiklerini göstermesi bakımından önemlidir. İnönü Mağarası'nın V. tabakasında görülen çanakların sadece %10'unu çan gövdeli çanaklar oluşturmaktadır (Resim 4).

Resim 4: V. tabaka çanak formlarının ve çan gövdeli çanakların yüzdeler dağılımı.

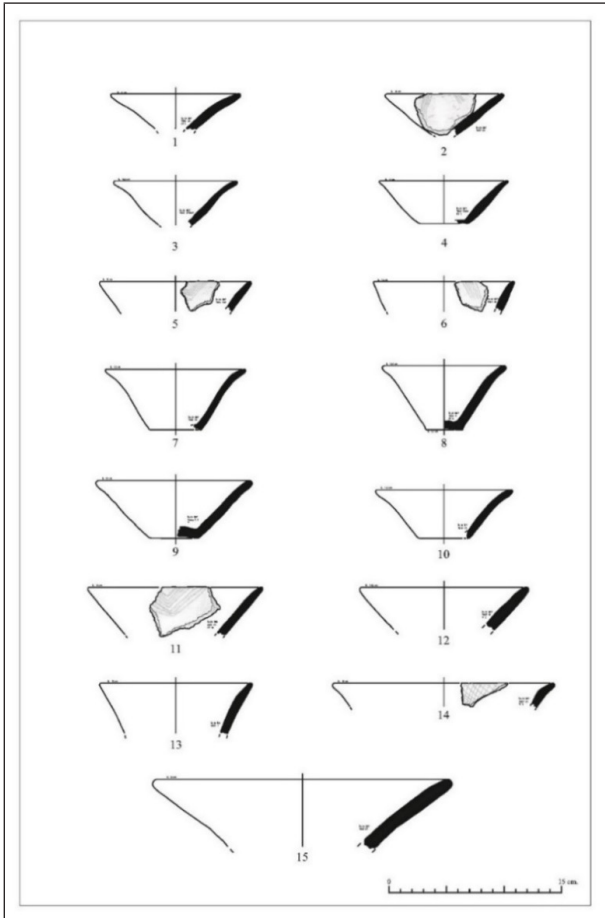
21 F. Gülden Ekmen, "İnönü Mağarası Kalkolitik Çağ Karnelyan Boncukları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 38/2 (2021), 401-403.

22 Yalçın vd., "Chalcolithic Age gold beads, 279 vd.

Resim 5: V. tabaka çan gövdeli çanaklarından örnekler.

Resim 6: İnönü Mağarası'nın çan gövdeli çanakları.

4. Çan Gövdeli Çanaklar

İnönü Mağarası'nın V. tabaka kap repertuarı içerisinde form ve bezeme açısından kültürel etkileşim alanını en net gösteren grup, çan gövdeli çanaklardır. V. tabaka içerisindeki çanaklar arasında sayısal olarak az olan fakat önemli bir grubu oluşturan basit ağız kenarlı çan gövdeli çanaklar, ağırlıklı olarak siyah ve koyu kahverengi renkte astarlı ve açkılıdır. Bunların çoğunluğu küçük boyutlu olup iki örnek haricinde genellikle ağız çapları 10-15 cm arasında değişmektedir (Resim 5). Büyük olan iki örneğin (Resim 6/14-15) ağız çapı 19 ve 25 cm'dir. Bu tip çanaklar içerisinde sadece beş adet çanak, ağızdan dibe kadar korunmuştur (Resim 6/4,7-10). Korunan bu örnekler, diplerin iç bükey olduğunu göstermektedir (Resim 6). Bu durum sadece İnönü Mağarası bulgularında görülen bir özellik olmayıp diğer yerleşimlerde de aynı durumun görülmesi sonucunda iç bükey diplerin çan gövdeli çanaklar için tipik bir özellik olduğunu göstermektedir. Bu grup içinde yer alan çanakların bir kısmının ağız kenarının iç kısmında mat beyaz boya bezeme göze çarpmaktadır (Resim 7).

Resim 7: Çan gövdeli çanakların iç yüzündeki mat beyaz boya bezeme örnekleri.

Mat beyaz boya bezeme, kabın açkılanmasından sonra yüzeye ıslak bir fırça ile uygulanmakta ve sonrasında kap fırınlanmaktadır. Bazı parçalar üzerinde, zamanla veya pişirilme sırasındaki ısıdan kaynaklı dökülen boya altında grimsi soluk bir görüntü dikkat çekmektedir. Bu durum, mat beyaz boya bezemeli örneklerinin bir kısmının üzerinde, beyaz boyanın korunamamasına neden olmuştur.²³ Geriye kalan izler ya da korunmuş boya bezemeler, çapraz çizgiler; şevron, kafes/baklava dilimi motiflerin tercih edildiğini göstermektedir.

Değerlendirme

Genel olarak yerel özellikler gösteren İnonü Mağarası V. tabaka kap repertuarı içinde bölgesel etkileşimi en iyi gösteren formlar arasında çan gövdeli çanaklar gelmektedir. Genellikle küçük boyutlu olan çan gövdeli çanakların daha çok gündelik işlerde bardak ve/veya kâse olarak kullanılmış olmaları muhtemeldir. Siyah, koyu kahverengi veya siyah ağız kenarlı (black topped) gruplardaki büyük boyutlu çanakların, ortak kullanım kapları ya da servis kapları olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Orta boyutlu çanaklar ile boyutları ve çapları çok daha küçük olan S profilli çanaklar da tıpkı çan gövdeli çanaklar gibi kullanılmış olmalıdırlar.

İnonü Mağarası'nda ele geçen ve yukarıda detayları ile sunulan çan gövdeli çanaklar, Batı Anadolu'daki Adalar ve Güneydoğu Avrupa'daki bazı Kal-

kolitik Çağ yerleşimlerinde de ele geçmiştir. Özellikle bölgeler arası ilişkilere ışık tutan çan gövdeli çanaklar; Batı Anadolu'da Yeşilova II²⁴, Bakla Tepe²⁵, Çine-Tepecik²⁶ ve Beycesultan²⁷, Ege adalarında Emporio²⁸ yerleşimlerinde görülmektedir. Anadolu dışında Güneydoğu Avrupa'da Tell Yunatsite²⁹, Dikili Tash³⁰, Drama³¹, Sozopol³², Durankulak³³, Karanovo VI³⁴ ve Gumelnita A1³⁵ yerleşimlerinde çan gövdeli çanakların örnekleri bulunmuştur (Resim 8).

İnonü Mağarası V. tabaka çanak çömleklerinden genellikle çan gövdeli çanakların iç yüzünde ve dar silindirik boyunlu çömleklerin boynu üzerinde ve birkaç gövde parçası üzerinde mat beyaz boya bezeme bulunmaktadır. Söz konusu kaplar üzerinde özellikle çan gövdeli çanaklarda şevron, çapraz paralel çizgiler ve kafes tarama görülmektedir (Resim 6/2,5,6,11,14; Resim 7). Dar silindirik boyunlu çömlekler üzerinde ise birbirine paralel çapraz çizgiler ve çarpı motifleri bulunmaktadır. Aydın - Denizli havzasında, İç Batı Anadolu'da, Marmara Bölgesi'nde ve Kuzey Orta Anadolu'daki yerleşimlere kadar uzanan mat beyaz boya bezeme (Resim 9), ağırlıklı olarak çanakların iç yüzünde, boyunlu çömleklerin boyun kısmında ve gövdelerinde yer almaktadır. Mat beyaz boya bezemeli örneklerde şevron, çapraz tarama, zikzak ve kafes tarama en çok tercih edilen motiflerdir.

İç Batı Anadolu'da, Orman Fidanlığı VII'de çanakların iç yüzünde ağız kenarından gövdeye uzanan iç içe şevron ve çapraz çizgili beyaz boya bezemeler³⁶,

- 23 L. Thissen, "New Insights in Balkan-Anatolian Connections in the Late Chalcolithic: Old Evidence from the Turkish Black Sea Littoral", *Anatolian Studies*, Vol. 43 (1993), 224.; U. Bahadır Alkım vd., *İkiztepe I, Birinci ve İkinci Dönem Kazıları (1974- 1975)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 35.
- 24 Tayfun Caymaz, "Yeni Veriler Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Çağ Kültürü", *Arkeoloji Dergisi* XVIII (2013), Çiz.11/10-11, 14; 100.
- 25 Caymaz, "Yeni Veriler Işığında", Çiz.18/14; 107.
- 26 Sevinç Günel, "Batı Anadolu Tarihöncesi Dönemlerine Yeni Katkılar", *Bulleten* 67 (2003), Lev.12/4; 750.
- 27 J. Mellaart, "The Pottery and Objects, Late Chalcolithic Pottery", *Beycesultan*, Vol. I. (ed.) S. Llyod - J. Mellaart (London: The British Institute Of Archaeology, 1962), Fig. P.7/18, 20; Fig. P.8/21-24; Fig. P.9/9.
- 28 S. Hood vd., *Excavations In Chios 1938-1955: Prehistoric Emporio And Ayio Gala*, Vol. I (Oxford: British School at Athens, 1981), Fig.149/626-630.
- 29 K. Boyadzhiev vd., "The Late Copper Age building BII-21B at Tell Yunatsite, South Central Bulgaria", *Studia Praehistorica*, 17 (2023), Fig.28/I.1A, I.3A; Fig.31/2-3.
- 30 D. French, "Late Chalcolithic Pottery in Nort-West Turkey And The Aegean", *Anatolian Studies*, Vol. 11 (1961), Fig.8; 129.
- 31 French, "Late Chalcolithic Pottery", Fig.10/1-5; Fig.12/15-17.
- 32 Kalin Dimitrov vd., "Submerged Prehistoric Settlements along the South Bulgarian Black Sea Coast", *Preshictoric Mining And Metallurgy at the Southeast Bulgarian Black Sea Coast*, (ed.) R. Krauss vd. (Tübingen: Tübingen University Press, 2020), Fig.19/7.
- 33 H. Todorova, "Die Sepulkralkeramik aus den Gräbern von Durankulak", *Durankulak, Band II Die Prahistorischen Graberfelder*, (ed.) H. Todorova (Sofia: Deutsches Archaologisches Institut in Berlin, 2002), Abb.125/17.
- 34 V. M. Voinea, *Ceramica Complexului Cultural Gumelnita - Karanovo VI. Fazele A1 și A2* (Valentina Voinea.- Constanța: Ex Ponto, 2005), Pl. 24/1-4, 9-10.
- 35 Voinea, *Ceramica Complexului*, Pl.1/4-6, 10-11.

Resim 8: Çan gövdeli çanakların görüldüğü bazı Kalkolitik Çağ yerleşimleri.

İnönü Mağarası'ndaki çan gövdeli çanakların iç yüzündeki bezemelere bire bir benzemektedir. Batı Anadolu'da, Kumtepe IA'daki tekil örnek olan mat beyaz boya bezeme kafes tarama motifinde görülmektedir. Kafes motifi İnönü Mağarası'nda çan gövdeli çanağın iç yüzünde uzun boyunlu çömleğin iç yüzünde ve dar silindirik boyunlu çömleğin ağızdan başlayıp boyun kısmına devam ettiği örnekler ile benzerlik göstermektedir.³⁷

Batı Anadolu yerleşimlerinde görülen açık bezeme, lokal bir dağılım göstererek sadece Batı Anadolu'da ve Ege Adaları'nda görülmektedir. Bunun haricinde bölgede çok sayıda görülen kabın iki yanından yükselen boynuz biçimli tutamaklar, mantar başlı kulplar, lades biçimli kulplar ve "cheese pot" olarak tanımlanan süzgeçli kapların Samsun Bölgesi'ne kadar yayılım gösterdiğini söylemek mümkündür. İki bölge arasında kültürel bir bağlantı olduğu aşikârdır. Yoğun olarak Batı Anadolu'da görülen çan gövdeli çanaklar, İnönü Mağarası'na kadar yayılım göstermiştir.

Fakat bölgedeki diğer tipik kap formları, İnönü Mağarası'nda görülmemektedir.

Sonuç

İnönü Mağarası Kalkolitik Çağ çanak çömleği formlarının çoğu, yerel özellikler göstermektedir. Tüm repertuar içinde bölgeler arası ilişkilere ışık tutacak çok az form vardır. Bölgeler arası bağlantıları gösterebilecek formlar arasında dar silindirik boyunlu basık küresel gövdeli çömlekler ve çan gövdeli çanaklar gösterilebilir. Batı Anadolu'daki birkaç yerleşimde ve Balkanlar'daki birçok Kalkolitik Çağ merkezlerinde görülen çan gövdeli çanakların İnönü Mağarası'nda da görülüyor olması V. tabakanın tarihlendirilmesi ve bölgeler arası ilişkilere sınırlı da olsa katkı yapması açısından önemlidir. Söz konusu kap formunun yayılım gösterdiği bölgeler oldukça sınırlıdır. Ayrıca bu çanaklar üzerinde görülen mat beyaz boya bezemenin ise sadece Anadolu'da yayılım göstermiş olması, iki farklı bölgede yer alan dinamikler bir kap üzerinde uyarlanmış.

36 Turan Efe, "The Settlement, its Architecture and Pottery", *The Salvage Excavations At Orman Fidanlığı A Chalcolithic Site In Inland Northwestern Anatolia* (İstanbul: TASK Vakfı Yayınları, 2001), Fig.17/ 269-271, 274,276-278; Fig.20/304,306,307,310.

37 J. W. Sperling, "Kum Tepe in the Troad: Trial Excavation, 1934", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 45 (1976), Pl.72/ 101, 112, 11 3a-b; Pl.73/223.

Resim 9: Mat beyaz boyama görülen bazı Kalkolitik Çağ yerleşimleri.

Kalkolitik Çağ'ın kap geleneğine uygun bir şekilde koyu yüzü, parlak açkılı çanak çömlek üretimi İnönü Mağarası'nda da yaygındır. Yine dönemin çanak çömlek kültürüne uygun olan bazı kulp tipleri ve bezeme geleneklerin varlığından sınırlı da olsa söz etmek mümkündür. Bunların başında mat beyaz boya bezemeli örnekler gelmektedir. İnönü Mağarası'nda mat beyaz boya bezemeleri yukarıda da söz edildiği gibi dar silindirik boyumlu basık küresel gövdeli çömler ve çan gövdeli çanaklar üzerinde görmekteyiz. Bu durum bizlere bölgeler arası ilişkileri ortaya koymakla birlikte, dönemin form ve bezeme geleneğinin yerel olarak yansıtılmaya çalışıldığını göstermektedir.

V. tabakanın diğer kap formları, hamur özellikleri ve üretim teknikleri ile son derece uyumlu olan çan gövdeli çanakların ithal olmayıp yerel olarak üretildiğini söylemek mümkündür. Yerel üretime dair veriler, hammadde ve hamur içerikleri ile sınırlı

kalmamaktadır. Balkanlar'da ve Batı Anadolu'da görülmeyen mat beyaz boya bezemenin İnönü Mağarası'nda çan gövdeli çanaklar üzerinde görülmesi de bu durumu desteklemektedir. Farklı bölgeler içerisinde yayılım gösteren bu kap formu ve bezeme türünün İnönü Mağarası'nda ortak bir payda da görülüyor olması bölgeler arası etkileşimi gösteren önemli bir unsurdur.

İnönü Mağarası'nın V. tabakasındaki bulunan küçük buluntuların, Balkan yerleşimleri ve mezarlıklarında bulunan buluntularla net ve iyi bir biçimde çok yakın benzerlikler göstermesine rağmen çanak çömlek formlarının sınırlı ilişkiler göstermesi, prestijli malların bölgeye ticaretle ulaştığını³⁸; ancak çanak çömlek gibi eşyaların yerel atölyelerde üretildiğini düşündürmektedir.

38 Ivanova, Karadeniz'in batı kıyısında bulunan Varna ve Durankulak mezarlarında yaygın olarak görülen prestijli malların Karadeniz kıyısından iç kısımlara gidildikçe görülmediğini, buna karşın Karadeniz kıyısı boyunca daha uzak mesafelerde bile benzer özelliklerde eşyaların bulunduğu dikkat çekmektedir. Ivanova'ya göre Karadeniz'in meteorolojik koşullarını ve akıntı yönlerini iyi bilen yetenekli denizciler, kürekli teknelerle bu malların uzak mesafelere taşınmasını sağlıyor ve ticaretinin yapılmasına öncülük ediyorlardı. M. Ivanova, "Perilous Waters: Early Maritime Trade Along The western Coast of The Black Sea (Fifth Millennium BC)", *Oxford Journal of Archaeology* 31/4 (2012), 358-360.

Kaynakça

1. Kitaplar

- Alkım, U. Bahadır vd. *İkiztepe I, Birinci ve İkinci Dönem Kazıları (1974- 1975)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Bilgi, Önder. *Anadolu'da İnsan Görüntüleri, Klasik Çağ Öncesi*. İstanbul: Mas Matbaacılık, 2012.
- Hood, S vd. *Excavations In Chios 1938-1955: Prehistoric Emporio And Ayio Gala*. Volume I. Oxford: British School at Athens, 1981.
- Voinea, V. M. *Ceramica Complexului Cultural Gumelnița - Karanovo VI. Fazele A1 și A2*. Valentina Voinea.- Constanța: Ex Ponto, 2005.

2. Kitap Bölümleri

- Dimitrov, Kalin. "Submerged Prehistoric Settlements along the South Bulgarian Black Sea Coast". *Preshistoric Mining And Metallurgy At The Southeast Bulgarian Black Sea Coast*. (ed.) R. Krauss. 185-246. Tübingen: Tübingen University Press, 2020.
- Efe, Turan. "The Settlement, its Architecture and Pottery". *The Salvage Excavations at Orman Fidanlığı A Chalcolithic Site in Inland Northwestern Anatolia*. 1-26. İstanbul: TASK Vakfı Yayınları, 2001.
- Efe, Turan. "Yassıkaya, an Early Bronze Age Site near Heraclea Pontica (Kdz Ereğli) on the Black Sea Coast". *Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit. Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavůková*. (ed.) B. Hänsel - E. Studeníková. 27-37. Berlin: Internationale Archäologie, Studia honoraria Bd. 21, 2004.
- Ekmen, F. Gülден - Ekmen, Hamza. "Karadeniz Ereğli (Heracleia Pontica) ve Çevresinin MÖ 5000-1000 Yıllarına Dair Yeni Veriler". *Anadolu Coğrafyasında Görülen Arkeolojik, Sanatsal ve Kültürel Faaliyetler*. (ed.) U. Elyiğit. 64-108. İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021.
- Ekmen, F. Gülден. "Notes on the 5th Millennium BC of the Western Black Sea Region: Idols from İnönü Cave". *Metallurgica Anatolica, Festschrift für Ünsal Yalçın anlässlich seines 65. Geburtstags*. (ed.) H. Gönül Yalçın - Oliver Stegemeier. 59-66. İstanbul: Ege Yayınları, 2020.
- Ekmen, Hamza. "İnönü Mağarası'nda Bulunan Erken Tunç Çağı'na Ait Sütten İkincil Ürün Üretiminde Kullanılan Bir Çömlek Üzerine Gözlemler". *Metallurgica Anatolica, Festschrift für Ünsal Yalçın anlässlich seines 65. Geburtstags*. (ed.) H. G. Yalçın - O. Stegemeier. 77-84. İstanbul: Ege Yayınları, 2020.
- Karağuz, Güngör. "2004-2008 Yılı Arkeolojik Yüze Araştırması Işığında Zonguldak Bölgesi'nin Eskiçağ Tarihi Kronolojisi Üzerine Kısa Bir Not". *İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri*. (ed.) A. Efiloğlu vd. 21-30. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2016.

Mellaart, James. "The Pottery and Objects, Late Chalcolithic Pottery". *Beycesultan*. (ed.) Seton Lloyd - James Mellaart. Vol. I./71-115. London: The British Institute of Archaeology, 1962.

Özdoğan, Mehmet. "Neolithic Sites in the Marmara Region Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme and Aşağı Pınar". *The Neolithic In Turkey New Excavations & New Research*. (ed.) Mehmet Özdoğan vd. 167-269. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2013.

Takaoğlu, Turan - Özdemir, Abdülkadir. "The Middle Chalcolithic period in the Troad: A new look from Gülpınar". *Communities In Transition The Circum-Aegean Area During The 5th And 4th Millennia BC*. (ed.) Søren Dietz vd. 479-490. Oxford: Oxbow Books, 2018.

Todorova, H. "Die Sepulkralkeramik aus den Gräbern von Durankulak". *Durankulak, Band II Die Prahistorischen Grabfelder*. (ed.) H. Todorova. 81-116. Sofia: Deutsches Archäologisches Institut In Berlin, 2002.

3. Makaleler

- Boyadzhiev, K. vd. "The Late Copper Age building BII-21B at Tell Yunatsite, South Central Bulgaria". *Studia Praehistorica* 17 (2023), 133-216.
- Caymaz, Tayfun. "Yeni Veriler Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Çağ Kültürü". *Arkeoloji Dergisi XVIII* (2013), 39-112.
- Ekmen, F. Gülден vd. "Hititlerin Batı Karadeniz Bölgesinde Yaşayan Komşuları Hakkında Yeni Bulgular". *Archivum Anatolicum* 15/1 (2021), 59-96.
- Ekmen, F. Gülден. "İnönü Mağarası Kalkolitik Çağ Karnelyan Boncukları". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 38/2 (2021), 401-413.
- Ekmen, F. Gülден. "İnönü Mağarası Kazıları Işığında Kalkolitik Çağ'da Batı Karadeniz Bölgesi". *Tüba-Ar.* 26 (2020), 45-64.
- Ekmen, Hamza vd. "A New Prehistoric Settlement near Heraclea Pontica on the Western Black Sea Coast, İnönü Cave". *Arkeoloji Dergisi XXVI* (2021), 23-46.
- Ekmen, Hamza. "İnönü Mağarası Erken Tunç Çağı Çanak Çömleği". *Tüba-Ar.* 28 (2021), 81-101.
- French, D. "Late Chalcolithic Pottery in North-West Turkey and The Aegean". *Anatolian Studies* Vol. 11 (1961), 99-141.
- Günel, Sevinç. "Batı Anadolu Tarihöncesi Dönemlerine Yeni Katkılar". *Bellekten* 67 (2003), 719-738.
- Ivanova, Mariya. "Perilous Waters: Early Maritime Trade Along The western Coast of The Black Sea (Fifth Millennium BC)". *Oxford Journal Of Archaeology* 31/4 (2012), 339-365.
- Pavuk, J. - Cochadziev, M. "Neolithische Tellsiedlung bei Gäläbnik in Westbulgarien". *Slovenska Archeológia* 32 (1984), 195-228.

- Sperling, J. W. "Kum Tepe in the Troad: Trial Excavation, 1934". *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* Vol. 45 (1976), 305-364.
- Tasic, N. "Anthropomorphic figurines from Vinča Excavations 1998-2009". *Documenta Praehistorica XXXVIII* (2011), 149-157.
- Thissen, L. "New Insights in Balkan-Anatolian Connections in the Late Chalcolithic: Old Evidence from the Turkish Black Sea Littoral". *Anatolian Studies* Vol.43 (1993), 207-237.
- Yalçın, Ünsal vd. "Chalcolithic Age gold beads from İnönü Cave Zonguldak". *Anatolica* XLVII (2021), 275-296.